

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

kronikk

Skriv til Dagbladet,
Kulturredaksjonen,
Pb 1184 Sentrum
0107 OsloFaks 22 31 05 00
E-postadresse:
Kronikk@dagbladet.no

Adelsten må ta sitt ansvar

Lasse Jahnsen

Det norske utvalget som har gransket de økonomiske overgrep overfor jøder under krigen, er dypt splittet. På den ene siden de som ønsker å ta et moralsk og økonomisk oppgjør; på andre siden byråkraterne, som rir gamle paragrafer.

På saker illustrerer disse forholdene bedre enn Kjølnersaken i Tønsberg. I 1942 ble Plesanskys familiens forretning, Tønsberg Ekviperingskonferi, inventar og varelager ble overtatt av konkurrenten Emil Kjølnér. Kjølnér butikk i Tønsberg er utgangspunktet for dagens Adelstenkonsern. Bernhard Plesansky overlevde krigen som den eneste i sin familie. Han krever rettferdighet

Kjølners økonomiske og moralske overgrep

55 år etter at hans familie ble sendt i døden Auschwitz, Adelstenkonsernet foreslår løst som økonomisk kompensasjon. «Jeg trodde jødene skulle være det verste på jorden. Ukrainerne føler på kroppen at det er kommissariene. En bondekone jeg så, lå på kne og takket en ikon for at denne jøden var rømt. For en jøde kan bare det være godt, når man sier at man hater jøden. Fire uker i Polen og Russland har gjennom sjeldne kamper ført meg hit. Jeg hater jøden.» (Artikkelserien: «Per Kjølnér forteller om kampene i Russland» i Oslo Illustrerte og Tønsbergs Blad 7. nov. 1941.)

Inntrykkene fra østfronten høsten 1941 var sterke for den tidligere fylkesfører for guttebarn i Vestfold. Følget i Russland innbefattet alle krigens redsler, også massive massaker på den store jødiske befolkning i området. I lesebrev til Oslo Illustrerte og i Tønsbergs Blad forteller frontkjemperen om sine opplevelser. Han slost trofast for sine idealer til krigens siste minutt.

Samtidig kjempet hans jevnaldrende bysbarn fra Tønsberg for sitt eget og sin familys liv. Bernhard Plesansky var sønn i en av byens jødiske familier. Mens frontkjemperne ryddet opp i øst, ble Bernhards familie deportert til Tyskland. Først ble faren tatt og sendt til «Quislings Hønselgård», konsentrasjonsleiren på Berg utenfor Tønsberg, hvor frontkjemperens bror var nestkommanderende. Deretter ble resten av familien arrestert og sendt sammen med de øvrige norske jødene med fangetransportskipet «Donau» til Tyskland. De arresterte medlemmene av Plesanskysfamilien fikk samme skjole som alle andre fongslede Tønsberg-jøder; ingen kom tilbake fra de tyske konsentrasjonsleirene.

Bernhard Plesansky klarte seg. Politimester Fein i Tønsberg ba ham komme seg vekk. Etter en dramatisk flukt til Sverige via Oslo og Halden, kom han seg videre til England og deltok i de norske styrkene fram til krigens slutt.

17. mai 1945 sto Bernhard i norsk flyveruniform blant ellevillige nordmenn som feiret friheten på Karl Johan i Oslo. Han visste da at han hadde mistet alt. Hans mor Rosa, hans far Isak, lillesøsteren Mina på 10 og lillebror Sam på 12 år var alle drept av nazistene. Familiens butik, Tønsberg Ekviperings a/s, var borte. Den blomstrende herrekonfeksjonsbutikken var «kjøpt» av hovedkonkurrenten, Emil Kjølnér a/s, for en spotpris. Butikken var renset for inventar og varer. Familiens leilighet var bebodd av fremmede. Det som var igjen, var stort sett en kiste med noen personlige eiendeler som en god nabo hadde tatt vare på.

Jøde-erstatningen

Adelstenkonsernet har blant annet basis i Kjølnérfamiliens «kjøp» av Tønsberg Ekviperings a/s, eid av den jødiske familien Plesansky. I disse dager legger Skarpnes-utvalget fram sin innstilling om erstatning til norske jøder for overgrep under krigen. Sveitsiske banker gir tilbake stjålet gull. Andre nasjoner finner fram gamle kunstsaker. Men i Norge har Adelsten, med gründeren Per Kjølnér i førersetet, ennå ikke gjort opp for seg.

Tidligere innlegg:

3. mars

Lasse Jahnsen «Overlevde holocaust – uten framtid i Norge»

Bernhard forsøkte å starte opp igjen butikken, men fikk klar beskjed om at han ikke var kredittverdig: «Husk, du er ikke din far, Bernhard», som banksjefen så treffende uttrykte det. Bernhard Plesansky rømte landet. Skiftet navn til Bernard Prydal og etablerte seg i London og forsøkte å glemme det som hadde hendt. Kjølnérfamiliens butikk derimot var kredittverdig i 1945. Familiens tre sønner satt riktignok fengslet for landssvik, også frontkjemperen som fortalte i 1941 om erfaringene fra Polen og Russland. Butikken unnvikte alle former for økonomiske sanksjoner og inndragelser.

I dag har Emil Kjølnér a/s utviklet seg til milliardkonsernet Adelsten med 90 butikker kontrollert av Kjølnérfamilien under Per Kjølnér myndige ledelse. Etter en noe vanskelig innkjøpsfase, er konsernet veletablert også i Sverige etter oppkjøpet av Gulins-kjeden. For øvrig er firma som

før og under krigen var en trofast medspiller for tyske interesser. Grosserer Gulin var en av initiativtakerne til kampanjen vinteren 1939-40 mot Göteborgs Handel & Sjøfartstidnings redaktør Torgny Segerstedt, på grunn av avisens anti-nazistiske holdning.

Historien kunne sluttet her, med pensjonisten Bernard Prydal bosatt i London og Per Kjølnér på Tjøme. Historien ville det annerledes. Dagens Næringsliv, og senere Dagbladet og Lokalavisen Tønsberg, skrev om forholdene rundt likvideringen av Plesanskys butikk. Et overgrep som kan bedømmes uavhengig av involverte myndigheters handlinger og ikke er avhengig av vurderinger i spesialutvalg. Et forhold hvor overgriperen ikke har gjort opp for seg, og hvor alle sentrale fakta er kjente og erkjente. Artiklene førte til at Bernard Prydal igjen fikk kontakt med sitt tidligere liv i Norge, mens Per Kjølnér erklærte at han kun kjente saken «von hören sagen». Han var jo opptatt i utlandet da Plesanskys butikk ble konfiskert og avhendet.

Den yngre generasjon i Kjølnérfamilien, som naturligvis ikke har ansvar for det som skjedde under krigen, tok for et år siden et initiativ til å få saken ut av verden. Adelsten innså tydeligvis at Plesanskys gamle forretning var en del av konsernets basis, og at bedriften hadde et økonomisk og moralsk ansvar for å rette opp noe av den skaden som var påført Prydal. Adelstenkonsernets advokat, Morten Steenstrup, tok kontakt med sin partifelle, tidligere stortingspresident for Høyre Jo Benkow, som også hadde vært jødisk flyktning i Sverige, og la fram en skisse for en løsning på vegne av sine oppdragsgivere. Skissen hadde en slik karakter at den ikke kunne betraktes som et seriøst tilbud. Overfor Prydal ble det senere foreslått å opprette et fond med utgangspunkt i Kjølnérfamilien/Adelsten til hjelp for «minoriteter», som led under krigen. Både beløpets størrelse og fondets formål gjør at forslaget i beste fall kan oppfattes som et noe søkt innspill.

Det forhåpentlig siste oppgjøret etter krigens overgrep overfor jøder pågår i

Gründeren Per Kjølnér har et moralsk og økonomisk ansvar for at Adelstenkonsernet gjør opp for seg. Mulighetene har lenge vært til stede.

BERNHARD PLESANSKY, NÅ PRYDAL foran sin bestefars gamle klokke. Nå er det på tide at Adelstenkonsernet erkjenner sitt ansvar.

Foto: KEITH HAMMETT

disse dager. Sveitsiske banker gir tilbake ranet gull, svenske erkjenner økonomiske overgrep, andre nasjoner finner fram herreløse kunstsaker. I vårt eget land skal utvalget som har gransket de norske konfiskeringene av jødiske eiendommer, legge fram sine konklusjoner i inneværende måned. Adelsten har i over to år hatt muligheten for å rydde opp i forholdet. Det finnes ingen vesentlige uklarheter eller ukjente forhold som hindrer bedriften i å gjøre opp for seg direkte med Bernard Prydal.

Per Kjølnér minner etter flere år ved krigens blodigste frontavsnitt misuner ingen ham. Frontkjemperen Per Kjølnér fikk i sin tid dom for dette og har sonet ferdig. Adelsten med Per Kjølnér i førersetet har derimot ikke gjort

Prydal vil finne verdig bruk av millionene

opp for seg. Et overgrep overfor forsvarsløse mennesker på vei mot tilintetgjørelsen lever ingen ære. Muligheten for å gjøre opp, i det minste på det økonomiske plan, har lenge vært til stede. I min forrige kronikk foreslo jeg at Adelsten kunne stipulere verdien av en av sine butikker som et utgangspunkt for å drøfte en erstatningssum. Jeg er helt sikker på at Bernard Prydal på egen hånd vil finne fram til en verdig bruk av disse millionene. Den svenske gründeren av Ikea-konsernet, Ingvar Kamprad, måtte redegjøre overfor offentligheten for sine holdninger da det ble kjent at han i sin ungdom hadde deltatt på to nazimøter. Det er betimelig å spørre Adelsten-gründeren Per Kjølnér om han på bakgrunn av etterkrigstidens erkennelser har endret holdning fra dengang han skrev lesebrev til norske aviser.